

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Diplomski rad
VJEROVANJA U NADNARAVNA BIĆA I MITSKE PREDAJE U
POLJICIMA

Studentica: Zorica Banović
Mentor: dr. sc. Goran Pavel Šantek

Zagreb, ožujak 2018.

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad Vjeronja u nadnaravna bića i mitske predaje u Poljicima izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentora dr.sc. Gorana Pavela Šanteka. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Mojoj obitelji.

Hvala na podršci i ljubavi.

Sadržaj

1. Uvod.....	5
2. Metodologija	5
2.1. Poljička Republika.....	6
3. Vjeronja, mitske predaje i nadnaravna bića	7
3.1. Mjesta o kojima se pričaju priče.....	9
4. Vile.....	9
4.1. Izgled vila	10
4.2. Gdje stanuju vile.....	11
4.3. Djelovanje vila.....	12
5. Mora/morina	14
6. Vještice	15
7. Vukodlaci.....	18
8. Ostala nadnaravna bića i sposobnosti	19
9. Kako ljudi objašnjavaju nadnaravna bića	21
10. Zaključak.....	22
11. Literatura:	24
Sažetak	24
Summary	25

1. Uvod

Cilj ovog rada bio je istraživanje nadnaravnih bića i mitskih predaja na području bivše Poljičke Republike. S obzirom da to da i sama dolazim iz malog poljičkog mjesta Kostanja kao dijete slušala sam priče o vilama i njihovom djelovanju u okolici. Uz vile, spominjala su se i ostala nadnaravna bića kao što su vještice i vukodlaci te sam ovim radom pokušala prikupiti opise i priče o nadnaravnim bićima kojih se sjećaju ili pričaju ljudi u suvremeno vrijeme kao i istražiti vjeruju li ljudi danas u njih. Osim toga, ovim radom pokušavam istražiti imaju li nadnaravna bića u Poljicima ulogu u konstruiranju društvenih normi, jesu li priče o nadnaravnim bićima u ulozi zabave i socijalizacije te koriste li se kao pedagoška mjera.

Što se tiče vjerovanja u nadnaravna bića u Poljicima postoje zapisi o njima koji se nalaze u nekoliko objavljenih knjiga. Neke od tih knjiga su objavljivali stanovnici ovog područja u malim nakladama kako bi priče njihovih predaka ostale zapisane dok je najznačajnije djelo koje se tiče Poljica monografija don Frane Ivaniševića „Poljica: narodni život i običaji“ (2006.) u kojoj se između ostalog nalaze i zapisi o vjerovanjima u nadnaravna bića. Ova knjiga nastala je 1906. na temelju „Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena“ Antuna Radića. Osim Ivaniševićeve knjige i Luka Šešo u svojoj knjizi „Živjeti s nadnaravnim bićima: vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja“ (2016.) donosi nekoliko priča iz Poljica.

S obzirom na to da nakon Ivaniševićeve knjige (izuzev istraživanja Luke Šeše) nije postojalo istraživanje nadnaravnih bića na ovom području ovaj rad donosi priče o kojima govore suvremeni ljudi, ali i otvara mogućnosti za dodatna, opsežnija istraživanja koja se mogu provesti na ovom području i za kojima, kao što će biti vidljivo u radu, postoji potreba.

Kao što je vidljivo, o ovoj temi nema dovoljno literature s kojom bi se istraživanje moglo usporediti ili kritizirati i u radu se koristim gore navedenim dvjema knjigama kao i ponekim izvorima s weba. U prvom dijelu rada donosim definicije nadnaravnih bića, mitskih predaja i vjerovanja. U središnjem dijelu rada donosim rezultate istraživanja odnosno građu prikupljenu prilikom razgovora s kazivačima te na kraju iznosim zaključak ovog istraživanja.

2. Metodologija

Prvotna ideja bila je da napravim intervju s kazivačima iz svakog od tri dijela Poljica. Međutim, s obzirom na to da nisam pronašla kazivače iz Donjih Poljica napravila sam intervju s kazivačima iz Gornjih i Srednjih Poljica. Kako sam i sama iz Poljica nije bilo problema

prilikom pronalaska kazivača s obzirom na to da su kazivači moji sumještani dok sam kazivača iz Gornjih Poljica pronašla preko udruge koja se bavi očuvanjem baštine Gornjih Poljica.

Istraživanje sam provela tijekom ožujka 2016. i veljače 2017. godine. Prilikom intervjua nije mi bilo teško voditi razgovore s obzirom na to da poznajem kazivače kao i oni mene tako da sam imala insajderski uvid u temu i priče, ali i kako ističe Maja Povrzanović Frykman (usp. 2004:88–89) s kazivačima dijelim osnovna znanja, emocije te osjećaj pripadnosti. U domove kazivača iz srednjih Poljica nisam ušla prvi put dok sam intervju s kazivačem iz Gornjih Poljica obavila u Srijanima u šetnji različitim lokalitetima uz koje se vežu priče koje je kazivač ispričao što je pridonijelo kazivanjima s obzirom na to da sam mogla povezati priče i dijelove sela koji se spominju u pričama.

Intervjui su bili polustrukturirani, dopuštala sam kazivačima da mi sami ispričaju priče, ali kada bi dolazilo do tišine pitanjima sam pokušala navesti na daljnju priču. Intervju sam započinjala pitanjima o vilama smatrajući kako su one najpoznatije, a i sama sam o njima imala najviše informacija te se razgovor sam nastavljao na vještice, vukodlake i ostala nadnaravna bića. Iako su intervjui prošli bez većih problema prilikom pronalaženja kazivača dogodilo se da me nekoliko osoba za koje su drugi mještani navodili kako oni znaju priče o nadnaravnim bićima odbilo te su tvrdili kako ne znaju nikakve priče.

Razgovore sam obavila s troje kazivača: Anom, Antom i Stipom, a razgovori su vođeni na dijalektu. Svih troje kazivača su, kako sam i ranije navela, iz Poljica te su na ovom području proveli svoj cijeli život. Ana ima 75 godina, Ante 61, a Stipe 35. Stipe i sam prikuplja priče te je njegov intervju bio najopsežniji, a kako će u radu biti vidljivo on ne vjeruje u priče koje mu drugi pričaju. Ante i Ana isto tako ne vjeruju u predaje već pokušavaju dati logičko objašnjenje za sve priče koje su ispričali.

2.1. Poljička Republika

Područje na koje se istraživanje odnosi je nekadašnja Poljička Republika koja se nalazi između Omiša, Sinja i Splita. Kako navodi Mate Kuvačić (usp. 2011:8), Poljica su prema legendi osnovala trojica braće: Elem, Krešimir i Tješimir koji su pobjegli iz Bosne i nastanili se u mjestu Ostrvica dok se etnik Poljičanin prvi put spominje 1080. u Sumpetarskom kartularu. Poljica su imala vlastitu samoupravu „sve do godine 1807. i dolaska Napoleonove armade“ (Kuvačić, 2011:8).

Kako u svojoj knjizi navodi Juraj Marušić, Poljica su dobila ime prema poljima u kršu:

„...no džepovi i krpice zemlje na skutima kamene odore Mosora, dočići i doci, male plodne strmine i drobna poljca, dadoše novim gospodarima Mosora prve klasove žita i zalogaje kruha (...) takav susret s tim malim poljcima ostade za sva vremena zapamćen u imenu kraja: Poljica“ (Marušić, 1985:14).

Granice bivše Republike se poklapaju s Mosorom te rijekama Cetinom i Žrnovnicom. Poljica se dijele na Gornja, Srednja i Donja Poljica, a danas na ovom području postoji 26 naselja: Podgrađe, Kostanje, Seoca, Blato na Cetini, Trnbusi, Srijane, Gornji i Donji Dolac, Smolonje, Zvečanje, Ostrvica, Čišla, Gata, Naklice, Tugare, Srinjine, Dubrava, Donje Sitno, Gornje Sitno, Žrnovnica, Podstrana, Jesenice, Dugi Rat, Zakučac te dio Omiša- Priko.

3. Vjerovanja, mitske predaje i nadnaravna bića

Luka Šešo za priče i tradicijska vjerovanja ljudi navodi kako spadaju u „mitske predaje, podskupinu usmenih predaja, dio usmene književnosti“ (Šešo, 2016:14). No, dalje navodi (usp. Šešo, 2016:14) kako u folkloristici vjerovanje u zbiljnost izrečenog, najvažnije značajke mitskih predaja moramo shvatiti uvjetno jer je riječ o književnoj konvenciji žanra te su mitske predaje ipak priče iako je naišao na sugovornike koji su zbiljno vjerovali u nadnaravna bića te su se zbog vjerovanja u njih odlučivali na određene postupke. Zbog istinitosti i punine vjerovanja u nadnaravna bića Šešo smatra da se tu ne radi o praznovjerju već o vjerovanjima za koja piše:

„Antropolozi uglavnom smatraju da su vjerovanja uvjetovani suodnosi među stvarima prema kojima su se oni koji vjeruju na stanovit način obvezali iz praktičnih razloga ili emocionalnih razloga (Goodenough 1990:597). Takvo poimanje vjerovanja najčešće se sastoji od dvaju elemenata: „pretpostavljivosti“ (mentalnog stanja ili uvjerenja u kojem se određena doktrina ili pretpostavka koja se odnosi na nečiji pogled na svijet potvrđuje kao istinita u odnosu na lažnu) i postavke da je takav uvjetovan odnos prema tradiciji pounutren zato što proizlazi iz mentalnih stanja (Tooker 1992:808)“ (Šešo, 2016:17).

Za nadnaravna bića Šešo (usp. 2016:9) navodi kako je najveći problem što većina materijala o njima govori deskriptivno i nabrajački, odnosno saznajemo kako ta bića izgledaju, kako nastaju, što čine, kako se nazivaju i što ljudi pričaju o njima. Ovakav način istraživanja traje do Drugog svjetskog rata kada se pozornost posvećuje i načinima pripovijedanja u kojima se traže obrasci i pravilnosti konstruiranja priča o nadnaravnim bićima.

Uz naziv nadnaravna bića u folkloristici se koristiti i nazivi fantastična, mitska ili demonska bića. Kako Ivana Vuković navodi, fantastična bića: „posjeduju određene nadnaravne moći, koje ih smještaju s onu stranu realnoga. Ipak, iako ne pripadaju svakidašnjem životu, fantastična bića taj život na sebi svojevrsan način definiraju, nadopunjujući ga i potvrđujući“ (Vuković, 2013:5). No, Šešo (usp. 2016:19) ih ne prepoznaje kao fantastična, demonska ili mitska s obzirom na to da sugovornici ne govore o bogovima ili polubogovima već o neprepoznatljivim derivatima koji postoje zbog nadnaravnih sposobnosti kao nadnaravna bića. Ne smatra ih ni mitskim ni fantastičnim jer su za ljude koji pričaju o njima vile, vještice i vukodlaci zbilja, a ne fantastika, more i vještice nisu demoni već pripadnici zajednice u kojoj žive.

U svojim „Poljicima“ Ivanišević (usp. 2006:465-466) spominje različite vrste nadnaravnih bića pa tako prema njegovim zapisima ljudi za života mogu biti čaratani, višćuni, vilenjaci, repači, Cigani gataoci dok nakon smrti ljudi mogu postati ukodlaci ili ukodlačice. Osim što ljudi mogu imati nadnaravne sposobnosti Ivanišević (usp. 2006:465-506) navodi još nekoliko nadnaravnih bića u ovom kraju: vile, more, macić/maciklić, irudica, zmaj, divlji čovjek, ovasar, smetinjak, stravine/plašine. Kao što će biti vidljivo u radu, moji kazivači spominju većinu ovih nadnaravnih bića dok za neke poput čaratana, repača, gataoca, irudica, smetinjaka i zmajeva više ne postoje konkretne priče.

Luka Šešo u svom radu donosi objašnjenje zašto su se neka vjerovanja u nadnaravna bića održala i prenose se i u današnje vrijeme dok su neke priče potpuno iščezle. Tako navodi kako: „u promjenama koje su značajnije nastupile proteklih pedesetak godina razvidno je nestajanje onih nadnaravnih bića od kojih su ljudi imali najmanje koristi“ (Šešo, 2016:266). Šešo (usp. 2016:266) smatra kako su svojstva koja su bila pripisivana određenim nadnaravnim bićima zamijenjena modernizacijom. Tako nije bilo potrebe da orko, macić, vjedogonja i vrimenjaci daju odgovore, izgovore i pomoć za probleme poput nevremena, oluje, nadu u izlječenje te stjecanje sreće i blagostanja.

S druge strane, vjerovanja i predaje o vilama, vješticama, morama i vukodlacima su se zadržala te Šešo (usp. 2016:267) donosi objašnjenje zašto su se ova vjerovanja zadržala unatoč modernizaciji. On smatra kako su se vjerovanja u vile i vještice održala zbog toga što se spominju u epici, progonu vještica dok se vukodlaci povezuju s vlastitim ponašanjem i smrću te se ova bića pojavljuju u filmovima, književnosti, glazbi i smatraju se zanimljivim i vrijednim očuvanja. Još navodi kako: „ova četiri nadnaravna bića služila su za zabavu, odgoj, konstruiranje društvenih normi, pomagala su pri determinaciji lokalne pripadnosti, pružala su

brojne odgovore na neobjašnjiva pitanja i teško prihvatljiva stanja, pomagala su pri stjecanju materijalne dobiti i izbjegavanju kazne“ (Šešo, 2016:266). U radu će biti vidljivo kako su zaista ova bića služila za neke od navedenih situacija.

3.1. Mjesta o kojima se pričaju priče

Poljica su kraj koji je i prostorno vezan za mitološke predaje i vjerovanja. Mjesto koje se najčešće spominje u etnologiji je Žrnovnica odnosno dvije strukture svetog trokuta od kojih se jedan nalazi na Perunskom. Trokut povezuje crkvu svetog Jure, crkvu Uznesenja Marijina i ruševine na Gračiću dok drugi trokut povezuje crkvu svetog Jure, crkvu Gospe u siti i Zmijski kamen¹. Međutim, moji kazivači nisu imali informacije o ovom trokutu već su navodili druga mjesta za koja znaju da su povezana uz priče o vilama, vukodlacima i ostalim bićima pa tako Ante navodi kako: „ovde svugdi plaši, ne moš proć sto metara di ne plaši di nije pozicija di čekaju stravine“ (Ante, 2016.). Većinom su mjesta na kojima se „plaši“ pećine ili velika polja okružena stijenama te Ante još navodi nekoliko mjesta na kojima su obitavala nadnaravna bića:

„sad ću ti počet redon di sve plaši. Odavde do Blata di san ja radio u Omiala znaš di sve plaši? Tamo ispod Kovačnice, tamo su ti vile, amo su ti na nomu smrdelu višćice, onda dođeš ovde [kod groblja] plašiš se ov mrtvi, vraća se ovi, vraća se oni, ov prodeš ovde gori iznad, plaši nu, gori di su Selačani na Oštrom počivali s mrcon plaši nu, prodeš oni dočić iza Oštrog na Trtejaču oni to zovu Đavolji Dočić da đavli igraju kolo“ (Ante, 2016.),

a kako sam već ranije navela Stipe mi je i sam pokazao mjesta za koje se vezuju priče o vilama u Srijanima kao što su Vilina Kosa - mjesto na kojem je umrla djevojka koja je htjela plesati s vilama, livada na kojoj su vile plesale kolo i Planišće - mjesto na kojem je svirač svirao vilama.

4. Vile

Kako u svojoj knjizi navodi Luka Šešo (usp. 2016:20-23) vile su najrasprostranjenije vjerovanje te se javljaju u svim europskim kulturama, a u stvaranju slike vila ulogu imaju tračko-ilirska i grčko-rimska božanstva dok se tradicija miješa s keltskom, srednjeeuropskim, skandinavskim i slavenskim tradicijama te smatra kako je rano govoriti o pravilnostima razvoja

¹ <http://belaj.com/mit/?stranica=trokuti&poglavlje=troclane-strukture-kod-zrnovnice-i-podstrane>

tradicije vila ili zajedničkim indoeuropskim korijenima zbog toga što bi se u obzir trebale uzeti sve istočnoslavenske, baltičke, turske i kavkaske tradicije. Smatra također kako se vila razvila tijekom seobe naroda i naseljavanja novih krajeva pa piše:

„tako su u periodu od antike preko srednjeg vijeka nastale nove inačice vjerovanja u razna nadnaravna bića. Kod Slavena se oblikovala nova vila koja je izgubila dio prijašnjih karakteristika, ali je zauzvrat poprimila i mnoštvo novih“ (Šešo, 2016:22).

Prema definiciji koja se nalazi na web stranici Hrvatskog jezičnog portala vila je: „mlado i lijepo žensko biće obdareno magičnim moćima“². Vile su se kod pisaca i etnologa većinom opisivale „atributima ljepote, raskoši te su najčešće bile korelat ljepoti. Za narod koji je vjerovao u vile ona je bila simbol sreće, čežnje, ljepote“ (Šešo, 2016:24).

Ivanišević vilu opisuje: „lipa rumena u obrazin ka' rumena jabuka, obučena u bilo odilo ka' pribili snig, nosi veliku raspletenu kosu sve do tleva, a nike opet spliću u duge pletenice, koje im padaju poza ramena“ (Ivanišević, 2006:487). U ovom dijelu rada donosim opise izgleda vila, njihovog djelovanja i sposobnosti.

4.1. Izgled vila

Što se tiče izgleda vila, kako sam već i navela vile su simbol ljepote pa tako Stipe navodi kako je njegova baka tvrdila da je jednom vidjela vilu te donosi opis:

„Noge joj nije vidila jer su noge bile potoćane u Cetinu i da se češljala. Imala je plavu kosu, nekakvu žutu. I češljala se, češljala i govori baba da je ona nju gledala dobrih pet minuta i da je vila nije vidila i kaže od jedan put je stala i da gleda baš u nju. Gledala je u nju i govori baba baš lipo san je vidila. Kaže da je lipa, ali baš ono lipa, da je imala bilu put, zelene oči, čak ono govori da je bila kosa više ko slama, amo reć svijetlo smeđa nekakva kosa. Govori baba baš lipo nešto, okruglo lice i govori baba da je gledala u nju i kaže: ja odjedanput trepnen očima a nje nema“ (Stipe, 2017.).

U ovome citatu možemo primijetiti da kazivač spominje noge koje su jako bitne za izgled vila. Iako su vile lijepe one u većini priča koje se javljaju umjesto stopala imaju kopita pa tako Ivanišević navodi kako: „na misto ljudski' nogu ima kopita od mazge“ (Ivanišević, 2006:487).

² http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19uXhV7

Ante donosi priču o svom susjedu koji je posljednja osoba koja je tvrdila da je susrela vile:

„zadnje vile ti je vidio pokonji Jure Antin, kad je Frane umro, Jozin ćaća. On ti je odio kako su oni rod prvi, on ti je odio do vamo, sad kako je on vidio vile pitaj Gospu, al on je vidio. On se kleo na sve. I da mu je ova rekla da ne kažije nikome, da su one tu samo da su se prikriale.“ (Ante, 2016.).

Na pitanje je li Jure donio opis vila koje je vidio Ante odgovara da su bile lijepe te su i ove vile imale kopita:

„a je kako ne, imale su...lipse cure, prave lipotice a doli su... samo je misto nogu su kopita imale. To su ka te vile. Uglavnon ti one imaju kopita i da su jako lijepe, da sakrivaju kopita i da samo navodno lice pokažiju, a sad kakvo je to lice ja ne znan. Da je jako lijepo“ (Ante, 2016.). I Ana donosi kazivanje u kojem je njena majka vidjela vilu: „moja mater je isto govorila da je vidila vilu kad je išla po drva u Glavicu. Govorila je da je lipa i da kad se okrenila da je imala kopita“ (Ana, 2016.).

4.2. Gdje stanuju vile

Prema Ivani Vuković vile žive „u planinskim kraškim krajolicima: jamama, špiljama, određenim livadama i drugim dijelovima planine“ (Vuković, 2013:10). Vile su i u pričama koje sam ja kao dijete slušala živjele u pećinama što potvrđuje i Ante te navodi dvije pećine u Kostanju gdje su vile stanovale: „vile su ti...reka san ti di su stale: u Kovačnici u onoj pećini i u Umu u onoj pećini“ (Ante, 2016.).

I u Gornjim Poljicima su vile stanovale u pećinama „u Donjem Docu imaš pećinu i imaš izvor vode u toj pećini, zove ti se Vrilo. I govore da su tu vile pile vodu, tu su obitavale, tu bi čuli zujanje, viđenja i ta voda je ljekovita“ (Stipe, 2017.). Osim pećina, vile u Srijanima su obitavala i na drugim mjestima pa tako Stipe vile koje se javljaju u Srijanima dijeli na Mosorkinje i Cetinke. Kako navodi „Cetinke se ne miču iz ovoga dijela šta vidiš [dio uz rijeku], znači nema odanja po selima. To ti uglavnon rade ove Mosorkinje, ove su isključivo uz Cetinu“ (Stipe, 2017.).

4.3. Djelovanje vila

Ivanišević u svojoj knjizi dijeli vile na četiri grupe prema krvi koju imaju te donosi opis toga što vile rade:

„baš za pravo govoreć nisu sve vile od jedne puti ni jednog kolura, četiri su različite kapi krvi u njiman: bile, modre, žute i crne. Bile su od puti kršćanske i ne će nauditi našem čoviku, modre od rišćanske, žute od žudinske, a crne od ciganske. Lipo se češljaju zlatnim češljim, umiju se na bunarin, kad pivaju, od dragosti ne mo'š ji' slušat, ka' da čele zuju, ali im se beside ne raspoznaju“ (Ivanišević, 2006:487).

Prema pričama mojih kazivača vile mogu biti i dobre i zle, a sve ovisi o tome kako se čovjek odnosi prema njima. To potvrđuje navod iz Poljica u kojem Ivanišević kaže kako su vile: „dobre, darivaju mlade momke i divojke zlatom, ali su ljute ako ideš zavirivat, šta ti dadu, osvetljive, ako jim se usprotiviš ili očituješ, da si ji' vidiya“ (Ivanišević, 2006:487).

Ante donosi kazivanje iz kojeg je vidljivo kako su vile zle, međutim ova priča se može povezati i s vješticama pošto su u kazivanjima vještice te koje su ubijale malu djecu:

„Postojala je jedna priča, sad šta bi tebi doša...od pokonjega Vabjana brat. Tvog dida ili njegovu ćaću dida. Da su ga zaboravili znamenovat navečer dite i da su ga navodno vile udavile. Možda bi ono jadno umrlo da su molili rozarije, ali znaš kako ti je to, ono na Badnju večer ovi su išli crkvi, bi će zaboravili malog prikrstit, ujutru došli iz crkve, dite mrtvo. Sad da su ga vile, onda su plakali“ (Ante, 2016.).

Za spomenute Mosorkinje i Cetinke Stipe kaže kako su u svojoj prirodi dobre te prenose ljudima svoja znanja: „ovaj dio je pun ljekovitih biljaka, vile ti se razume u ljekovito bilje i one su naučile ljude o ljekovitom bilju, na primjer te Cetinke“ (Stipe, 2017.), ali kao što je iz daljnjih kazivanja vidljivo i one su zle ako im se čovjek zamjeri:

„Mosorkinje su ti zločeste ako ulaziš u Mosor. Zločeste su ako ih diraš. One su ti zaštitnice, zaštitnice šume i prirode. Ove vile na Cetini su uglavnom dobre, nisan čuja o njima da su nekom napakostile. Uglavnom, ako si dobronamjeran putnik kroz Mosor, Mosorkinje te neće dirat, puste te da prođeš al' ako bilo šta radiš ono loše onda te... ne znam, ubiju te, zarobe te. Al prema ženama su uvek ovaj... a'mo reć ono, darežljive“ (Stipe, 2017.).

Na pitanje da mi, ako je moguće, iznese primjer kako su vile bile darežljive prema ženama Stipe donosi priču:

„Na primjer priča o konjima u Mosoru. Ženi su ostali po noći konji u Mosoru i uvatila ih noć, nisu došli kući i odjednom ona bidna u plač, ono ajme meni. I na kraju cili selo ide tražit konje, a njih nigdi... i vrate se ljudi u 2 ure po ponoći cili iscrpljeni u selo, konji isprid kuće i griva in spletena u pletenice. (Stipe, 2017.).

Pletenje konjskih griva je najčešći motiv koji se spominje vezano uz djelovanje vila te ovaj motiv spominju Šešo i Ivanišević.

Najznačajnija priča o vilama je ona koju mi je ispričao Stipe u kojoj je djevojka plesala i družila se s vilama:

„znači ona nije imala miraza, nije imala ništa, sirotinja ljuta, i uvečer ono, otac je posla da donese vode u Vučiji, baš odavde, s ovoga mista i ona ti je kao došla i vidila ti je tu di ti vile na ovome placu di igraju kolo. I ona ti se sakrila i gledala . Bilo je 7 ili 8 vila, nisan siguran i jedna je nju vidila i nije ništa tila govorit, tek kad su završili ovaj...kao ples. Kad su ove otišle ta je najmlađa došla i rekla joj da zna koja je njezina nevolja, potriba i dala joj je jedan zlatnik i rekla joj da sedam dana dolazi, da će one tu sedam dana plesat. I rekla joj je da dolazi sedam dana i da će dobit zlatnik dok ne skupi za dotu. I ova ti je imala zaručnika gori koji je volija, bio je radnik, ono... seljak. Tako ti je ona sedan dana dolazila i svaki dan je dobivala zlatnik. I kad je skupila 7 zlatnika, znači tu sedmu večer, zadnju večer kad su vile otplesale, ova joj je došla i rekla da ima sedam zlatnika da ima dovoljno za život i rekla joj je da više ne dolazi, da lipo ide i uda se. Međutin, ova ti nije mogla to podnit jer je bilo zanimljivo šta je vidila i osmu večer ti je došla, njih nije bilo i nastavila je dolazit određeni period vrimenta. Nekakvih 10 dana i nakon deset dana one su opet došle, igrale kolo, i ona je pustila da one igraju i kad su se one zaigrale ona je izletila i tila se priključit. I ova najmlađa je tada izletila iz kola i rekla joj da ne ulazi u kolo jer će umrit, da joj više nema nazad. Međutin, ona je zaboravila više na zaručnika, koliko je to bilo lipo i tila je. I vile su je pustile. Igrala je s njima ono, balala cilu večer. Ujutro se njen ćaća diga, a nje njema. I našli je tu di leži cila prigažena. Pa govore, ima tu misto zove se Vilina Kosa, govore da je ostavila ona nekakav znak na tom mistu“ (Stipe, 2017.).

Donosi i priču o sviraču kojeg su vile nagrađivale za njegovo lijepo sviranje:

„e bio ti je jedan diplar tu u selu koji je... kažu da je dipla odlično. I on ti je tu čuva krave, to je bilo Planišće, misto ispod Vilinih Pola koje se zove Planišće. Ravni plac za puno ladovine di su odmarale ovce, koze krave za vrime zvizdana, i on ti je tu čuva

krave, i zaspala ti je, i probudila se je, kasna noć i vidiš ti je di vile igraju kolo. I vile su ga zvale da dođe svirat k njima u kolo i on ti je njima svira i priživio je susret s vilama. Svira je i one su ga kao nagradu su mu dale nekakvu, isto u nekim novcima. On je dolazila par puta njima svirat i ono kad su se one izguštale i isplesale više nisu dolazile tu“ (Stipe, 2017.).

U razgovoru s kazivačima nakon pitanja o vilama bez previše pitanja postavljenih s moje strane razgovor se vezao na more, vještice i vukodlake.

5. Mora/morina

More odnosno morine mi kazivači iz Srednjih Poljica nisu spominjali u razgovoru niti su imali priče koje se vežu uz njih dok Stipe ima saznanja o morama:

„to u narodu ti se priča da morina postaneš kad si ono u nekoga zaljubljen baš onako, kako se kaže, do daske, a znaš da od toga nema ništa i onda kao uz pomoć nekakvih čari možeš se pritvoriti u morinu, tu nekakvu sjenu i možeš činiti razne nepodopštine tome u koga si se zaljubila da ne nađe curu ili momka i navoditi ga kao da tebi dođe“ (Stipe, 2017.).

I Ivanišević opisuje morinu: „morina je divojka zle krvi, koja s vagom ima posla. Na koga je nadušna, eto je obnoć na čeljade ka' da se planina na nj navalila, 'oće da ga uduši“ (Ivanišević, 2006:493).

Gušenje koje se spominje u Ivaniševićevom radu opisuje i Stipe kojem su priče o morinama ispričali ljudi koji su tvrdili kako je morina upravo njih gušila te mi objašnjava na koji način se morinu može zarobiti da prestane gušiti osobu:

„kažu ona kad te guši, ljudi su mi pričali da je jako neugodan osjećaj da ti se počne k'o nekakav livak, k'o da ulazi u tebe k'o nekakav livak i stisne te u zagrljaj i počne te gušiti u prsima i ti ne vidiš ništa, samo sjenu vidiš i to te guši, guši, ti ne možeš doći do riči, ne možeš ništa koliko bude strašno i kao ako uspiješ reći da ćeš joj dati soli onda ona ne može na wc, dosta dugo i onda nakon nekog određenog perioda, nakon misec-dva kad ti neko dođe reče kao daj mi soli to ti je ta morina, ali ne smiš nasist pa daj sol jer ako joj daš sol onda ona nastavlja, a ako joj ne daš sol ona umre“ (Stipe, 2017.).

Stipe donosi i priču o čovjeku iz susjednog sela koji je uspio zarobiti morinu:

„bio je Jozo, mislin iz Doca Donjeg, nije bio iz Srijana on. Njega ti je isto tako morina napadala, gušila. I on ti je iša kod popa i da bi on tija vidi 'ko je to, znači uvatit je na licu mista i pop mu je reka kao kad te guši ako je uspješ stisnit za skut pokazat će ti se ko je. I kad se pokaže više ti nema tu moć gušenja. Kaže, samo zatvori ključanicu turinon. Turina ti je klip od kukuruza kad se zrnje makne. Reka mu je da zatvori ključanicu turinon, da mu ne može pobić. I ona ti tu stoji zatočena, po noći drži turinu, po danu ti neće nigdi. I ovi ti je ka lega. I isto tako, ona je njega gušila i on je nju uvatija i pokazala se jedna susjeda i on ti je nju lipo zaveza i turinu stavio u ključanicu i rodila mu je troje dice. I živija je s njon valjda desetak godina i kad su dica postala malo veća, uvečer su večerali, i Jozo je iša leć i ona je sinu rekla da neka izvadi turinu jer ona je nije mogla izvadit. Mali je izvadija i ona pobigne i posli se više nije vratila“ (Stipe, 2017.).

6. Vještice

Prema Ivaniševiću, morina se pretvara u vješticu: „ona koja je divojkom morina, kad se uda, višćica je, a poklen umre, vukodlačica“ (Ivanišević, 2006:494) dok su vještice odnosno višćice:

„stare babetine, krezube, grdne, a zle krvi i naravi. To je opaki duv od vražjeg kola, koji smućuje ariju. Bog to propustija neprijatelju, da vlada za naše pokaranje. Ona ženska glava koja je curon bila morina, kad postane ženon, jest višćica“ (Ivanišević, 2006:469).

Na pitanje tko su bile vještice moja kazivačica Ana navodi kako su to bile žene iz susjedstva „to su sve bile susjede...kaže kad bi se na koga najutilo onda da je višćica. Bilo je žena kojim bi umrlo dite od upale pluća, oni kažu za nju da je višćica“ (Ana, 2016.). Ove tvrdnje mi je kasnije potvrdio i Ante koji kaže kako: „svakomu si moga reć da je višćica prije, ne bi se svit ni toliko bunio. Te žene...jer valjda ako se buniš onda jesi [vještica]“ (Ante, 2016.).

Što se tiče djelovanja vještica Ana navodi: „reci da se govorilo o višćican, da su judi virovali u to, da može ureć nekoga, da ti more umrit dite, krepat krava“ (Ana, 2016.) dok Stipe kaže kako:

„one su ti uglavnon nabacivale čini, bile su zavidne, ljubomorne na uspjeh pa bi nabacivale svakojake čini, sprječavale te. Višćice ti ne lete na metlama. Mogu se pritvorit u mačku, leptiricu... onda ti napada krave pa ti napada svinje, konje... u stanju su nekakvom uć' u stado ovaca i natrat ih u Cetinu da se podave“ (Stipe, 2017).

Ovakvo djelovanje vještica opisano je i u „Poljicima“ gdje Ivanišević nabraja na koje sve načine djeluju vještice:

„višćica ureče blago, ovce, goveda, navuče oblake, istrese krupu, ima zle oči, navuče bolest, nesriću na čeljade, na koje se naduši. Najdražje je višćican srce diteta, navlastito ako je dite lipo podgojno i očigledno. Višćica ga ošine pruton, pa na njemu izvadi ditetu srce. Umre li nenadano dite kripno i zdravo, svak će u selu reć: nije ono od božje strane, ono su mu proklete višćice ispile srce“ (Ivanišević, 2006:469).

S ovim citatom možemo povezati i priču koju donosi Ana: „za Katu se pričalo da je njezina mater ubila dicu, da ih je najila nečega. Blizance je imala i da je jedan umro danas, a drugi sutra. Dite umre i kaže se da ga je višćica ubila“ (Ana, 2016.).

Ante navodi kako stariji ljudi znaju tko je u selu vještica te da su prije priče o vješticama bile žive:

„da je Jure živ on bi ti reka sve koje su višćice, on bi ti ih redon brojio, do jednu. Da bi ti dobar razlog zašto... Reka bi onoj se pokvarilo mliko kad ga je ona pogledala, onoj u sir ušli crvi, isiklo se onomu kame, on iša polivat loze i ona prošla, kame se isiklo u Pojinan“ (Ante, 2016.).

Zanimljivu priču o djelovanju vještica i načinu na koji se može zaštititi od njih donosi Stipe:

„ima jedna priča di je čoviku 7 sinova umrlo, dobij sina, zdravo dite. Nakon misec dana mrtav... je bila nehigijena i sve, ali da dite umre zdravo u tako kratko vrime. I valjda kad mu se rodija zadnji šta je umra taj Ante ti je doša mojoj babi da ide don Petru. On ti je bija jak u molitvi i dosta priča je vezano za njega. I meni je baba pričala da je ona išla i da pop nije bija doma i kaže baba da je ona otišla u crkvu i rekla da je posla Mate da bi li molija Boga za njegovog maloga.... Valjda su se ujutro digli i našli su malog di je za umrit i ovi je odma mojoj babi reka da trči gori i moli Boga i govori baba da je ona išla. Kaže da su ušli ona i pop u neku sobu koja uopće nije imala namještaja nego jednu hrpu kamenja al' ono sitnog kamenja i ovi ti je reka njoj da samo sidi i u sebi moli i da ako se boji gledat da zatvori oči. I kaže baba da je ona gledala. Onda ti je on otiša i skinija onu robu od popa i obuka onu nekakvu tuniku u komadu sa nekakvin pojason koji je bija debel. I on ti je doša i zagrnija noge i kleka na te stine i koliko je god moga. Kaže baba probila krv i okrenija se prema prozoru i nije molija na naš jezik. Moli i moli pa tuče po sebi i mlati, peta roge, pljuca i jedno dvi ure je to trajalo i kad je završija kaže baba da joj

je reka da idedoma i kaže Ani da joj neće ovin puten proć, da se okani toga. To je jedna susjeda za koju su govorili da je višćica, da se okomila na toga čovika i dicu. Govori baba don Petre neću, ajde pa reci. Baba govori da je istina i baba kaže da je došla doma i mali zdrav. Nakon sedam dana da je mali umra. Nakon godinu dana umrla i ta Ana i taj da je dobio sina i evo ga mali dan danas živ“ (Stipe, 2017.).

Stipe donosi i kazivanje u kojem prepričava kako je u njegovom mjestu bila vještica koja se nije mogla suzdržati od toga da napravi zlo pa čak niti vlastitom sinu:

„ima ti priča od prije pedesetak godina. Tu u Dolovima, jedan zaselak tu gore bila ti je jedna žena koju su zvali Anica i govorilo se da je bila višćica i bila je baš zla. Uvijek je činila spačke ljudima, natravala bi krave da uginu, i svašta još. Njen sin ti se ženija i išli su svatovi i pričalo se da joj je sin u kući reka da ništa ne pokušava napraviti jer će je on ubiti ako se išta dogodi. I ona valjda od svoje zloće, nije mogla izdržati i kad su ti išli svatovi, ima ti jedan put i prolaze ti...ima brdašce i svatovi idu, a ona kamenje na svatove. Počela je bacati kamenje. I sin doša gori i uvatija je za vrat, i reka joj da ide doma, da će joj slomit vrat kad dođe doma ako se približi njemu i ženi. On kad se oženija otiša je odma u Split i nije se više vratio“ (Stipe, 2017.).

Ivanišević (usp. 2006:469-470) navodi nekoliko različitih načina na koje se može prepoznati i uhvatiti vještica pa se tako vješticu može prepoznati ako ne odgovori na pozdrav „Hvaljen Isus“, može ih se prepoznati za Božić ako se sjedi na bršljanovom stolčiću ili ih može prepoznati svećenik prilikom molitve na misi. Još piše kako „kad se upozna višćica, zapriti joj, da ćeš je očitovat svemu svitu, ako ti šta učini šćete, ne boj se, ne će ti bit ništa“ (Ivanišević, 2006:471). Moj kazivač Stipe donosi još jedan način na koji se može prepoznati vještice pa tako opisuje:

„Imaš znači za uvatiti višćicu tu kod nas: stožina, tronožac na 2 noge tribaš držati ravnotežu šta ti je jako teško i držiš se stožine i to ti se na Mrtvi dan događa, ali ti mora bit pun misec da te ne bi vidile jer si onda nevidljiv... Stožina ti je metar i po štap debeli on ti dođe u srid guvna i kad se konji namotavaju...uglavnon ako se držiš te stožine izleti ti misec i učini te nevidljivon i ti vidiš ko ti je iz sela višćona“ (Stipe, 2017.).

Osim djelovanja i prepoznavanja vještica zanimalo me na koji način se može štiti od vještica jer sam i sama tijekom odrastanja u selu nebrojeno puta bila upozorena kako moram držati rogove iza leđa ako prođem kraj vještice ili da se donje rublje nosi naopako kako bi se zaštitilo od njihovih uroka. Tako mi je Ana rekla kako su i njih u mladosti upozoravali: „prikristi

se, trevit će te višćica“ (Ana, 2016.) a Ante kaže da se: „o prvin pivcin moglo odit, ako prvi pivci zapivaju moš odit ako ne zapivaju, nemoj odit“ (Ante 2016.).

7. Vukodlaci

Za vukodlake Ivanišević opisuje da oni nastaju kada: „Sotona paklena uzme iz greba njegovu kožu, napuše je i odnese u crkvu. Bubne o tlej, ako pukne, izduši, ništa 'oće reć, da je šupalj, uboden; ako li ne, postane ukodlak“ (Ivanišević, 2006:480). Na pitanje mojim kazivačima što je vukodlak i kako se postaje vukodlakom ni jedan od njih nije imao opis ili informacije o tome, ali Ante kaže da su vukodlaci bili preminuli ljudi: „a to su ti vukodlaci, Sotona u obliku nekoga bi se dizala, napuvala mišinu, onda bi oda, plašijo, pravio svakakvog zla“ (Ante, 2016.).

Na pitanje kako se moglo obraniti od vukodlaka ponovno ulogu igraju svećenici pa Ante kaže da bi se skupili svećenici i molili: „njih devet svećenika bi se skupilo i onda bi zaklinjali i onda trnovin kolcon...glogovin ili trnovin probost u nj“ (Ante, 2016.).

Stipe u kazivanju govori kako zna samo jednu priču koju je čuo od sumještana u kojoj se spominju vukodlaci:

„meni je Mate priča, da je čovik umra i nakon misec dana da su se počele krave gušit, krepane u pojati, nikni nešto da bi to nađi isčupano i počelo se po selu pričat da je to taj mrtvac, da se povukodlačija. Kaže Mate da je nakon određenog vrimenta i groznih stvari koje je činija...nikle bi pome on bi doša i sve počupa, imali bi svinje on bi doša i pogušia svinje baš je štetu radija, ali nije nikoga ubija. Skupili su se ljudi, uzeli su ti Isusov trn, Gospin palac i idu probost tilo, došli su na grob, tili su izvadit tilo, oni otvorili a tila nema. I pop ti je počea molit Boga i zvat ga. I onda se ovaj stvorija tu i počne ih preklinjat...oni su na tilo već stavili trn i počne ih preklinjat ka da to ne naprave da ga ne ubiju, da ga je pop pita di si bija prvi put kad san ti zva ime. Kaže da je bia iznad Jemerike, di si bija drugi put kad san ti zva ime, da je bija nad Talijon, i kaže di si bija treći put. Da je bija tu i da ga ne probijaju jer će ih Bog proklet. I onda su ovi zabili i on umra i da se posli više nije pojavija“ (Stipe, 2017.).

Ante tvrdi kako se u Kostanju za nekoliko ljudi pričalo u selu da su postali vukodlaci i kaže: „tvrdio je Ivan da je ovde vidio Marka da pije pa da mu je reka da muči jer će neko doć i vidit će ga. Isto tako Andrija je uteka i ostavio auto jer je reka da je pokonji Luka klesa di je ona mesnica gori bila. Da ga je vidio i uteka ća“ (Ante, 2016.).

Osim ove dvije priče, Ante donosi priču koju potvrđuje i Ana u svom kazivanju, a u kojoj su se dvojica susjeda potukla misleći da je jedan od njih vukodlak:

„govorili su da se Juricin ćaća vraća... u biti ne ćaća nego did Marko. A Filip je odio iz Selaca, kopa gori, pa se bi će mrvu napio, i sta gori u Selacin do oko ponoća, jednu uru i onda se vraća kući i on ide niz Obriž da će kući. Ozdala ide sad pokonji Marko od malog Stipe i Frane did. A on bio jak, velik, a ovi odio bi će da će ić u Split, šta ja znan. Isto tako oko dvi ure noći, oni se trevili u sri Obriži. Ide Filip, govori: Ko je? A ovi govori Marko, ovi ka je reka Marko un za prsi, od stra, za prsi i drž ga. Drž on, drž Marko. Ne smiš pustat, ako pustiš ubit će te. I moj sinko, oni su se rvali dosta dok nisu pali na pod i u neka doba govori Filip njemu: Marko to si ti. Ovi odgovara da je. I Filip pita pa šta smo se onda pobili. A bili su susidi prvi, o' stra. Strah, vidiš šta je strah. Jer su ovi pričali on se vraća. Stra ga bilo priča“ (Ante 2016.).

8. Ostala nadnaravna bića i sposobnosti

Osim do sada opisanih nadnaravnih bića moji sugovornici su mi spomenuli i miždraka, manjinjorga, maciklića i ovasara. Za miždraka Stipe navodi kako on „živi na rubu šume di je šuma duba, hrasta“ dok manjinjorgo živi „u kamenjaru, u Mosoru, u kanjonu Cetine, po vrletima“ (Stipe, 2016.).

Na pitanje jesu li ova bića dobra ili loša Stipe kaže kako oni nemaju neku određenu osobinu već se pomoću njih stvarao strah kod djece: „ja kad san bija mali mene su plašili ono ne ajde u Dubravu manjinjorgo će te“ (Stipe, 2016.).

Za maciklića i ovasara opis se može pronaći i u „Poljicima“ gdje Ivanišević (usp. 2006:496) navodi da je macić odnosno maciklić prilika malog djeteta koja se može pronaći u planinama, polju i uz more. Stipe donosi opis nastanka maciklića:

„tribaš pivca, popularno ovde u selima poljičkin, zvan gaćeša. To ti je oni pivac šta ti ima perje na nogama, znaš. Uglavnon ako čuješ toga pivca di ti piva u ponoć on će ti snit jaje. I kad ti snese jaje, na tom jajetu toga pivca moraš držat devet godina. Znači, ne kvočku nego pivca, nakon devet godina ti se izlegne maciklić. On ti je nekakva mala spodoba, nešto malo. Onda toga maciklića moraš držat u njidrima, je li. Još četiri godine i on te čuva od nekakvih svih zli čini i svačega. I nakon devet godina on ti se prtvori u ovasara“ (Stipe, 2017.).

Na pitanje što je točno ovasar on odgovara: „ovasar ti je čovik kokoš. Znači, ljudsko tilo samo prekriveno perjen. I glava je ljudska“ (Stipe, 2017.). Uz to, ponovno donosi priču svoje bake koja mu je pričala o tome kako je sreća ovasara:

„ona tvrdi da je ona pazila ovde ovce, da je zaspala i kaže da se probudila i jila kruva i sira i jedan put nešto zapljeksa, pune vitar, da ide čovik od dva metra, a za njim ispada perje. Kaže ona da je stala i gleda, ali da on njoj nije ništa, ode i kaže nakon nekoliko minuta puvanja vitra opet zaplješće rukama i sve je stalo...“ (Stipe, 2017.).

Uz to, Stipe spominje kako su neki ljudi imali nadnaravne sposobnosti te su mogli upravljati zmijama:

„neki ljudi koji su znali neku određenu molitvu, čar, nešto. Bili su u stanju sve zmije u ogradi...kad bi oni izgovorili te riči, zmije bi izašle na jedno mjesto, najčešće u vrtu da bi ih zavezali i držali dok ne bi obavili posao i onda bi ih pustili“ (Stipe, 2016.).

U svom radu Ivanišević ove ljude spominje kao zmijare te za njih kaže kako su oni: „lovci od zmija, koji će najveću ljuticu zmiju uzeti u ruku, staviti na gola njidra, a da jini neće ništa zla učiniti“ (Ivanišević, 2006:466).

U ovom kraju veliku ulogu u prepoznavanju i obrani od nadnaravnih bića imaju svećenici za koje je i u radu vidljivo kako se njima obraćalo vezano uz različite probleme. Ivanišević (usp. 2006:477) za svećenike piše kako ih se poštovalo i nije mi se smjelo zamjeriti jer su mogli izgovoriti molitve čime bi naudili čovjeku. Iz ovoga se može zaključiti kako se vjerovalo da i sami svećenici imaju nadnaravne sposobnosti. Ante za svećenika koji je bio u Kostanju kazuje: „jedan čovik mu se nešto zamirio i on ti ga je prokleo da će mu iz kuće rest bršljan i da tu niko neće živiti. I stvarno, ta je kuća napuštena i nikoga nema tu“ (Ante, 2016.). I Stipe za don Petra kojeg je već spominjao u svom kazivanju donosi priče koje mu je ispričao djed:

„dida mi je priča da su došli u crkvu. On govori da je to bilo kad je imao 25 godina da je taj don Petar bio na župi i da su došli ispred crkve da je bio veliki blagdan, Velika Gospe ja mislim. Bilo ljudi van crkve i govori da je pop izašao vani cili ljut i napa ih ka' da nemaju viru i da ga je jedan pita da kolika je njegova vira. A on govori njemu, pokazati ću ti svoju viru sa crvom u stini. Sta ti je ispred jednog kamena udri moli, pljucaj, križaj, pukne stina, a u njoj crv. I da se okrenija ovome i reka vidi kolika je vira Božja u jednom crvu i kamenu a ti je nemaš niti zere i umrit ćeš za dva dana. I ovaj umro za dva dana. Još mi je priča da su išli autobusom u Split. I da je ovi jedan uvatija sprdat don Petra. Da je

bilo proliće i bilo je puno gusjenica i taj ga uvatija u autobusu da mu pokaže nešto šta može. I pop mu je reka da ako mu pokaže da će umrit. I dida kaže da je pop reka da idu u Split i da će se za tjedan dana vraćat i da će cilin puten od Biska do ovde s jedne strane ceste sve obrstit gusjenice, a da s druge strane neće bit taknut list i da kad se to dogodi, da kad to vidi svojim očima, za će ga za dva dana opalit srce al' da će ostat živ i kaže dida stvarno kad su se vraćali jedna strana počišćena, a druga izidena..." (Stipe, 2016.).

Što se tiče mitskih predaja, kako sam već navela, kazivači nisu imali posebne priče vezane za njih, ali Stipe spominje: „imaš Velesa, koji je u biti samo u priči. Pojedini imaju neku ulogu, tipa Dodola i Jarilo“ (Stipe, 2016.). Na pitanje koja je priča vezana za Peruna, Velesa i Juraja Stipe odgovara kako „nema priče, ali tu su. Perun grmi, ali nema priče da se pokaza nekome“ (Stipe, 2016.). Prema ovome, može se zaključiti kako su ovakva kazivanja ostala u ovom kraju samo kao ostatak predaje odnosno legende.

9. Kako ljudi objašnjavaju nadnaravna bića

Kako sam na početku rada navela, Šešo donosi nekoliko načina na koji nadnaravna bića utječu na čovjeka. Ona mogu biti u ulozi zabave i socijalizacije, konstruiranja društvenih normi te su služila kao pedagoška mjera.

„Priče o nadnaravnim bićima pretežno se pripovijedaju na mjestu gdje se okupljaju stanovnici sela ili zajednice, združeni oko nekog posla, odmora ili jela (...) vidimo da su priče prvenstveno služile za prikraćivanje vremena i zabavu, a stariji ljudi nastojali su ih prenijeti djeci“ (Šešo, 2016:166)

što potvrđuje i Ante svojim iskustvom koji je priče o nadnaravnim bićima slušao na kominu:

„jer ja znan 'vako ka dite, bila su strašna takmičenja ko će bolju smislit priču; oće li Pinčo, oće li Jakov, oće li Ganga, oće li Lujo, oće li Vabjan pokonji, oće li Časni, ko će boju priču smislit o tin glupostima, razumiš? I ja ka dite, nemaš di ić, nego slušaj“ (Ante, 2016.).

Time se javlja i uloga pripovijedanja o nadnaravnim bićima kao pedagoška mjera za koju Šešo (usp. 2016:187-188) piše kako su se na mjestima okupljanja na kojima su se pričale priče često nalazila djeca koja nisu mogla izbjeći razne priče te postavlja pitanje jesu li te priče pričane kako bi se djeci usadile društvene norme. Smatra kako su pripovijetke pričane kako bi

se zaokupilo, zabavilo i podučilo sudionike te je pripovjedač „vjerojatno posegnuo za što strašnijim primjerima kako bi u djeci izazvao strah i prijetnju“ (Šešo, 2016:188).

O strahu piše i Ivana Vuković: „jedna od najznačajnijih reakcija na fantastično je, budući da ono izmiče racionalnome, strah. U osnovi, čovjek se boji nepoznatog, fantastična bića mu ulijevaju strah u kosti stoga što su prijetnja njegovu uređenom, poznatom svijetu, te u svakom trenutku mogu banuti u njega“ (Vuković, 2013:6).

Strah koji nastaje od priča koje su čuli na kominima potvrđuju svi moji kazivači te kažu „...i onda ajde kući, pa čoviče Božji šušne šta, sve vile, sve vukodlaci, sve navalilo na me. Ja bi dođi kući, isplašen, još ako bi počeo pada mrak“ (Ante 2016.) i „ja san se boja gori, tresla bi se ko šibica od priča koje su mi pričali na kominu“ (Stipe, 2017.)

Što se tiče uloge nadnaravnih bića u konstruiranju društvenih normi, susret s nadnaravnim bićima kao što su moji sugovornici naveli može biti negativan ili pozitivan, a sve ovisi o tome jesu li poštivane norme koje su postavljene. Tako i Šešo navodi kako:

„priče o susretu s nadnaravnim bićem utječu na ponašanje članova zajednice za koje je poželjno da bude u skladu s društvenim vrijednostima i normama. Eventualno kršenje određenih normi uzrokuje iznenadno pojavljivanje nadnaravnog bića koje na razne načine kažnjava čovjeka radi kršenja normi i tabua“ (Šešo, 2016:174).

Moji su sugovornici na kraju intervjua, ali i tijekom njega, sami pokušali dati objašnjenje zašto su priče o nadnaravnim bićima nastajale ili zašto su se pričale te sami dekonstruirati priče koje su slušali Stipe kaže kako njegova baka još uvijek vjeruje u vile „ovde ti je narod jako, jako još uvik vezan za te vile, vještice. Babe i didi. Ja ono san svjestan da je sve to izmišljotina“ (Stipe, 2017.) dok Ante navodi:

„obično bi ti to bilo natjecanje u izmišljanju, a pod prisustvom ne imanja društvenog života osin komina, bukare i vina. Mislim ja san to tako zaključio, ja san isto ovako ka' mlad volio to istraživat, pitat šta i kako, ali to ti je moje razmišljanje“ (Ante, 2016.).

10. Zaključak

Na kraju rada može se donijeti zaključak kako su nadnaravna bića u Poljicima uistinu imala ulogu u konstruiranju društvenih normi, ulogu zabave i socijalizacije te pedagoške mjere. Kako navodi Maja Bošković-Stulli (usp. 1967:311-312) priče o nadnaravnim bićima pričale su

se prilikom zajedničkog posla, zimskih sijela, susreta putnika s domaćim stanovništvom, pričale su se oko komina te su se prenosile s djedova na unuke. Sve ovo potvrđuju i moji sugovornici koji su tijekom intervjua isticali kako su se priče koje su oni meni ispričali pričale na kominima te su ih pričali stariji susjedi. Nadalje, prema Šeši (usp. 2016:177-184) susret s nadnaravnim bićima može ukazivati na kršenje društvenih normi te se smatrati kaznom ili može biti pozitivan kada nadnaravna bića nagrađuju čovjeka što također potvrđuje sakupljena građa u kojoj vile mogu nagraditi ili donijeti nesreću, a sve ovisi o tome jesu li se poštovale postavljene norme. Što se tiče pedagoške uloge priča o nadnaravnim bićima Spiro i D'Andrade (usp. 1958: 456-458) navode kako dijete socijalizacijom usvaja ulogu nadnaravnih bića koju nude roditelji ili stariji članovi obitelji. To se potvrđuje iz kazivanja mog sugovornika Ante koji navodi kako je slušao priče o nadnaravnim bićima jer nije imao izbora osim biti na kominu gdje su stariji pričali priče, a nakon slušanja priča bio je u strahu od moguće pojave nadnaravnih bića. Upravo na Antinom primjeru vidljivo je kako su priče o nadnaravnim bićima služile kao pedagoška mjera te su utjecale na konstruiranje društvenih normi s obzirom na to da je i on sam kao dijete živio u strahu od pojave nadnaravnih bića.

S obzirom na to da ne postoji puno literature koja se bavi nadnaravnim bićima i mitskim predajama u Poljicima ovaj rad donosi vrijedan zapis dijela priča o njima. U istraživanju vidljivo je kako svi kazivači ne poznaju jednako sva nadnaravna bića pa se tako u Srednjim Poljicima ne spominje mora dok priče o vukodlacima nisu česte koliko i priče o vilama i vješticama.

Iako su priče ispričane od strane suvremenih ljudi vidljiva je poveznica s pričama koje su zapisane na početku dvadesetog stoljeću u Ivaniševićevoj monografiji tako da se može zaključiti kako se prenesene priče tijekom vremena nisu previše mijenjale iako su pojedina bića sasvim nestala. Ono što je vidljivo je da su priče ispričane u većem dijelu ostaci predaja i priča odnosno usmena predaja nego što su uistinu vjerovanja u nadnaravna bića jer sami ljudi koji su ih prepričali ne vjeruju u priče i logički ih pokušavaju objasniti. Sugovornici su priče prepričavali jer su o njima slušali, a nisu pričane iz vlastitog iskustva i susreta s nadnaravnim bićima.

Problem koji je proizašao iz rada je taj da u istraživanju nisam intervjuirala stanovnike Donjih i zapadnog dijela Srednjih Poljica kao ni svoje vršnjake ili čak mlađe osobe jer nisu bili zainteresirani za temu. Istraživanje se može proširiti kako bi se ispitala i navedena mlađa populacija čime bi se moglo ustvrditi prenose li se priče i dalje te je li mlađi ljudi žive u „strahu“

od vila, vještica i vukodlaka ili su ova bića potpuno iščezla iz vjerovanja i prešla u usmenu književnost.

11. Literatura:

BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja. 1967. „Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine“. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 5/6:303-432.

IVANIŠEVIĆ, Frano. 2006. *Poljica: narodni život i običaji*. Priko: Društvo Poljičana Sveti Jure.

KUVAČIĆ, Mate. 2011. „Split i Poljica – odnosi kroz povijest“. *Kulturna baština* 37/2011:7-32. <https://hrcak.srce.hr/90019> (pristup 9.2.2018.).

MARUŠIĆ, Juraj B. 1985. *Prsten*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost

POVRZANOVIĆ FRYKMAN, Maja. 2004. „'Experimental' ethnicity: meetings in the diaspora“. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 41/1:83–102.

SPIRO, Melford Elliot i Roy Goodwin D'Andrade. 1958. „A Cross-Cultural Study of Some Supernatural Beliefs“. *American Anthropologist, New Series* Vol 60, No 3:456-466. <http://www.jstor.org/stable/666335> (pristup 12.3.2018.).

ŠEŠO, Luka. 2016. *Živjeti s nadnaravnim bićima*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk

VUKOVIĆ, Ivana. 2013. „Tradicijska vjerovanja u nadnaravna bića i pojave na području Zagvozda“. *Ethnologica Dalmatica* 20/2013:5-37. <https://hrcak.srce.hr/107304> (pristup 25.1.2017.).

„vila“. Hrvatski jezični portal.

http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19uXhV7 (pristup 21.2.2018.)

„Tročlane strukture kod Žrnovnice i Podstrane“. *Mit u prostoru*.

<http://belaj.com/mit/?stranica=trokuti&poglavlje=troclane-strukture-kod-zrnovnice-i-podstrane> (pristup 21.2.2018.)

Sažetak

U ovom diplomskom radu donosi se prikaz istraživanja o vjerovanjima u nadnaravna bića na području Poljičke Republike. Donose se opisi vila, vještica, vukodlaka i ostalih nadnaravnih bića te njihovog djelovanja. Podaci prikupljeni u radu rezultat su istraživanja provedenog u ožujku 2016. i veljači 2017. na području Srednjih i Gornjih Poljica. Zapisi o nadnaravnim bićima su većinom deskriptivni, dobiveni opisi uspoređuju se s monografijom „Poljica“, ali se postavlja i pitanje kako kazivač sam objašnjava nadnaravna bića i vjeruje li u

njih. Osim toga, rad odgovara i na pitanje je li nadnaravna bića imaju ulogu u konstruiranju društvenih normi, zabavi i socijalizaciji te pedagošku ulogu na ovom području.

Ključne riječi: Poljica, nadnaravna bića, vila, vještica, vukodlak

Summary

This master's thesis presents an overview of beliefs in supernatural beings in the Republic of Poljica. The thesis provides descriptions of fairies, witches, wolves and other supernatural beings and their actions. The data presented in this thesis is the result of the research conducted in March 2016 and February 2017 in the area of Middle and Upper Poljica. The records of supernatural beings are mostly descriptive. The obtained descriptions are compared with the "Poljica" monograph but the question of how the informant himself explains supernatural beings and whether he believes in them is also examined. In addition, the thesis also answers the question of whether supernatural beings play a role in the construction of social norms, entertainment and socialization and whether they have a pedagogical function in this area.

Keywords: Poljica, supernatural beings, fairy, witch, werewolf